

Mores leren

Een onderzoek naar de afstemming tussen ouders en leerkrachten in de morele opvoeding op twee basisscholen in Bunschoten

(Samenvatting)

Uitgevoerd door het lectoraat Morele Vorming van de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle

Drs. Wilma van der Jagt
Drs. Marleen Kranenburg
Drs. Jeanet Oosterhuis
Dr. Pieter Vos

Datum November 2008
Referentie PV/SL 11.0352

Lectoraat morele Vorming
Gereformeerde Hogeschool
Postbus 10030
8000 GA Zwolle
038-4255542
lectoraatmv@gh.nl
www.lectoraatmorelevorming.nl

Alle rechten voorbehouden

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteurs.

Voorwoord

Voor u ligt de samenvatting van een onderzoek dat gedaan is in het kader van het project *Mores léren*. Het is een verslag van een onderzoeksproject waarin de waarden, normen en deugden in de opvoeding centraal staan. Thuis én op school. Een project waarin geluisterd wordt naar de mensen zelf: wat is de overtuiging van de leerkracht, wat zijn de verwachtingen van de ouders en wat vinden de leerlingen ervan? Een project door en voor iedereen die betrokken is bij de betreffende scholen.

Opdrachtgevers voor het onderzoek waren de Vereniging voor Protestants Christelijk Basisonderwijs te Bunschoten en de Vereniging voor Gereformeerd Onderwijs te Bunschoten-Spakenburg. Uit elk van beide schoolverenigingen is een school geselecteerd die aan het onderzoek heeft meegedaan.

We willen graag alle mensen bedanken die zich hebben ingezet voor het project. Door het meedenken over de vragenlijst, het invullen van de vragenlijst en de medewerking aan de interviews en de goede organisatie, hebben we een kijkje kunnen nemen in het leven van leerkrachten, ouders en kinderen in Bunschoten.

Wij bedanken de stuurgroep in de personen van Hans van Tricht (Bovenschools manager en opdrachtgever namens Vereniging Protestants Christelijk Basisonderwijs te Bunschoten), Gerrit Jan Zomer (Opdrachtgever en Algemeen directeur van de Vereniging voor Gereformeerd Onderwijs Bunschoten-Spakenburg), Klaas Veldman (Gemeente Bunschoten), Tineke Ketelaar (Centrum Jeugd en Gezin te Bunschoten) en Suzan Koning (directeur Educatieve Academie van de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle). Zij hebben de goede voorwaarden gecreëerd voor het onderzoek en ervoor gezorgd dat het project goed afgestemd werd op de verschillende belanghebbenden. Ook de projectgroep, waarin de directeurs van de scholen steeds met ons als onderzoeker hebben meegedacht over de opzet en uitvoering van het onderzoek, willen wij hier graag noemen. Bedankt voor alle tijd en inzet voor het project, in het toch al zo drukke jaar!

Het onderzoek is mede mogelijk gemaakt door subsidie van het PO platform.

We spreken de hoop en de wens uit dat de resultaten bijdragen aan het verbeteren van de dagelijkse onderwijs- en opvoedpraktijk in en buiten de school.

1. Inleiding

1.1. Aanleiding tot het onderzoek

Binnen de gemeente Bunschoten is de morele vorming een belangrijk thema. Het dorp is een aantal malen ongunstig in de publiciteit geweest. Het gebruik van alcohol en drugs waren daarbij de blikvangers. Het is belangrijk te ontdekken wat zich onder dit gedrag als een patroon aftekent. In het dorp heerst een collectieve moraal die in de vorm van gewoontegedrag aan volgende generaties wordt doorgegeven. Dit mechanisme is niet opmerkelijk. Het is kenmerkend voor veel gemeenschappen met een sterke eigenheid.

Het lokale bestuur is zich hiervan ten volle bewust, en het beleid van de afdeling onderwijs, welzijn en zorg richt zich nadrukkelijk op het in kaart brengen van de problematiek en het bundelen van de mogelijkheden in het dorp om hierin een actief beleid te voeren.

1.2. Het project Mores léren

Bovengenoemde situatie en vragen vormden de aanleiding voor het project Mores léren op twee scholen voor primair onderwijs in de gemeente Bunschoten. Het project bestond uit 1) een onderzoek en 2) een training van leerkrachten. Opdrachtgevers voor het project zijn de Vereniging voor Gereformeerd Onderwijs te Bunschoten-Spakenburg en de Vereniging voor Protestants Christelijk Basisonderwijs te Bunschoten. Uit elk van beide verenigingen is een school geselecteerd voor het project waarop het onderzoek is uitgevoerd. Dit heeft geresulteerd in twee onderzoeksverslagen. Hier vindt u een algemene samenvatting van het onderzoek als geheel.

1.3. Aanloop tot het onderzoek

Op een van de scholen in Bunschoten is een jaar geleden een onderzoek afgenomen in het kader van het pedagogische klimaat. Dit onderzoek kan gezien worden als een vooronderzoek van het project Mores léren.

Bij de bespreking van de resultaten van voornoemd onderzoek kwam onder andere naar voren dat bepaald gesignaleerd gedrag van leerlingen (ruw zijn, taalgebruik, buiten sluiten etc.) nadrukkelijk verwijst naar de thuissituatie. De gedachte ontstond dat, wil je dit gedrag echt aanpakken, je zeker de ouders erbij moet betrekken. Verder werd duidelijk dat de leerkracht hierin door zijn/haar voorbeeldgedrag een grote rol speelt of kan spelen.

1.4. Vraagstellingen

Bovenstaande resulteerde in de formulering van twee hoofdvragen:

- hoe kunnen school en ouders beter samenwerken aan de morele vorming van de kinderen
- hoe kunnen leerkrachten beter inhoud geven aan hun rol als identificatiefiguren in de opvoeding

Deze vragen zijn algemeen, maar moeten gezien en beantwoord worden binnen de context van de hierboven genoemde dorpscultuur.

Naar aanleiding van de presentatie van de resultaten van het vooronderzoek rees al snel de gedachte, dat het goed zou zijn als dit onderwerp breder – liefst dorpsbreed - aangepakt zou worden. Het project Mores léren is uit deze wens ontstaan. Het onderzoek is mogelijk gemaakt door subsidie van het PO platform.

Dit alles heeft geresulteerd in de formulering van de volgende onderzoeksvragen:

- Welke kenmerken heeft de Bunschoter cultuur en welke invloed heeft dat op de Bunschoter samenleving
- Welke waarden vinden ouders, leerkrachten en leerlingen belangrijk?
- Welke rol hebben ouders en leerkrachten in de opvoeding? Welke verwachtingen hebben ze van elkaar?
- Hoe verloopt de omgang tussen ouders, leerkrachten en leerlingen?
- Welke rol speelt de christelijke identiteit binnen de school?

2. Vragenlijsten onder leerkrachten, ouders en leerlingen

2.1. Opzet vragenlijst

Het eerste deel van het onderzoek bestaat uit het afnemen van een vragenlijst.

In de vragenlijst komen onderwerpen aan bod die te maken hebben met de morele opvoeding van kinderen. De vragenlijst bestaat uit 5 inhoudelijke onderdelen en een onderdeel met achtergrondvragen.

De vragenlijst is in november verspreid onder ouders en leerkrachten en de bovenbouwleerlingen hebben de vragenlijst in de klas ingevuld. In deel A is gevraagd naar het belang van verschillende waarden voor de morele opvoeding en naar de hoeveelheid aandacht die daaraan door ouders en school gegeven wordt. In deel B is een vijftal situaties geschetst zoals die op school kunnen voorkomen. In deel C is een vijftal gespreksonderwerpen dat met moraliteit te maken heeft aan de orde gesteld. Er is gevraagd hoe een leerkracht het beste op zo'n voorval in kan gaan. Uit de resultaten van de delen B en C kan duidelijk worden in hoeverre ouders en school op een lijn zitten wat betreft de aanpak van een deel van de morele opvoeding op school, namelijk de zogenoemde 'gouden momenten'. In deel D zijn stellingen verwoord die gaan over hoe er op school met elkaar wordt omgegaan. In deel E staan stellingen die gaan over de rol die de leerkracht heeft in de morele opvoeding van de leerlingen. Uit de resultaten van deze onderdelen kunnen we leren of ouders en school hier hetzelfde over denken. Uit deel E kunnen we daarnaast vaststellen wat de rol van de leerkracht in moet houden volgens zowel de ouders als de leerkrachten zelf.

Van de vragenlijst zijn 3 verschillende versies gemaakt: een versie voor leerkrachten, een versie voor ouders en een versie voor leerlingen.

Deze vragenlijsten zijn verspreid onder alle leerkrachten, alle ouders, en alle leerlingen van groep 5 t/m 8.

De leerlingen hebben de vragenlijst op school ingevuld, nadat ze daar klassikale instructie over hebben gekregen. Per klas vroeg dat ruim een uur.

De leerkrachten en de ouders hebben de vragenlijsten individueel ingevuld. Daarna zijn de gegevens van de lijsten ingevoerd en bewerkt.

2.2. Respons

We hebben van school 1 de vragenlijsten teruggekregen van 20 leerkrachten, 79 ouders, 93 leerlingen. Dat betekent dat 100% van de leerkrachten, 45% van de ouders, en alle leerlingen van groep 5, 6, 7 en 8 die op de dag van afname aanwezig waren, heeft meegedaan.

School 2: 9 leerkrachten, 57 ouders, 84 leerlingen hebben een vragenlijst ingevuld. Dat betekent dat van de leerkrachten 60% mee heeft gedaan, van de ouders 41%, en alle leerlingen van groep 5, 6, 7 en 8 die op de dag van afname aanwezig waren. Dit is een goede respons voor een vragenlijst, zeker als je daarbij bedenkt dat 30% respons in de literatuur al een goede respons wordt genoemd.

De analyses van de gegevens zijn gedaan met behulp van het computerprogramma SPSS.

2.3. Samenvatting van resultaten

2.3.1. Waarden

Uit de resultaten van deel A van de vragenlijst blijkt dat alle waarden in meerdere of mindere mate belangrijk worden gevonden, hoewel er individueel wel een enkele keer "onbelangrijk" wordt aangegeven.

We kunnen dus niet zeggen dat sommige waarden belangrijk gevonden worden en andere onbelangrijk. We hebben een ranglijst samengesteld op basis van de gemiddelde antwoorden die

gegeven zijn. Op basis daarvan kunnen we praten over belangrijke waarden en minder belangrijke waarden. De waarden die bij ouders en leerkrachten bovenaan komen te staan en dus het belangrijkste worden gevonden en de meeste aandacht verdienen zijn:

- Respect, Beleefd zijn
- Gehoorzaam zijn, Regels houden
- Betrouwbaar zijn, Rechtvaardig zijn

Voor leerlingen ligt dit een beetje anders, die zetten deze waarden bovenaan:

- Rechtvaardig zijn
- Eigen mening hebben
- Respect
- Betrouwbaar zijn

Waar ouders, leerkrachten en leerlingen het meest in overeenstemmen is dat ze allen 'respect', 'rechtvaardig zijn' en 'betrouwbaar zijn' belangrijk vinden. Leerlingen vinden 'beleefd zijn', 'gehoorzaam zijn' en 'regels houden' duidelijk minder belangrijk dan dat ouders en leerkrachten dat voor hen vinden. 'Regels houden' staat bij de leerlingen zelfs bijna onderaan. Helemaal onderaan staat bij hen 'tolerant zijn', wat ook leerkrachten het minst belangrijk vinden voor kinderen vergeleken met de andere waarden. Het kan zijn dat de betekenis van dit begrip niet goed duidelijk is, waardoor het minder is gewaardeerd dan de andere waarden.

Verder valt op dat leerlingen het (mogen) hebben van een eigen mening veel belangrijker vinden dan hun ouders en leerkrachten, die daar ook de minste aandacht aan besteden.

Vergeleken met de andere waarden wordt er zowel thuis door de ouders als op school door de leerkrachten niet zoveel aandacht besteed aan het dragen van verantwoordelijkheid en het kunnen omgaan met kritiek. Thuis wordt verder vergeleken met andere waarden weinig aandacht besteed aan zelfbeheersing. Deze waarde wordt door zowel ouders als leerkrachten vergeleken met andere waarden ook niet zo belangrijk gevonden.

Plaats op de ranglijst (1-14)	Eigen mening hebben	Zelfstandig zijn	Verantwoordelijkheid dragen
School 1	Lk: 10 Ou: 12 Ll: 2	Lk: 6 Ou: 9 Ll: 6	Lk: 9 Ou: 13 Ll: 7
School 2	Lk: 12 Ou: 10 Ll: 1	Lk: 5 Ou: 14 Ll: 8	Lk: 7 Ou: 13 Ll: 6

Samenvattend kunnen we stellen dat ouders en leerkrachten voor de kinderen vooral waarden die betrekking hebben op uiterlijk gedrag en fatsoen belangrijk vinden en aandacht geven. Leerlingen zelf hebben duidelijk behoefte aan het leren van waarden die meer te maken hebben met het ontwikkelen van een zelfstandige en zelfverantwoordelijke persoon.

2.3.2. *Hoe moet de leerkracht handelen in morele situaties?*

In vijf verschillende situaties is moreel gedrag van leerlingen beschreven. De vraag die daarbij moest worden beantwoord is wat de leerkracht moet doen als deze situatie zich voordoet.

Er zijn grofweg twee verschillende soorten situaties beschreven: situaties waarin maar één of twee leerlingen betrokken zijn, en situaties waarbij meer leerlingen betrokken zijn.

Allereerst wordt duidelijk dat de meningen over wat de leerkracht moet doen tussen ouders onderling, tussen leerkrachten onderling en vooral tussen leerlingen onderling meestal nogal verschillen. Het is niet zo dat bij elke situatie de overgrote meerderheid dezelfde keus maakt.

Bij de situaties waarbij één of enkele leerlingen betrokken zijn wordt er met name gekozen voor het gesprek met de leerling of het aangeven dat of waarom dit gedrag niet door de beugel kan.

Opvallend is dat het klassikale gesprek in deze situaties niet of nauwelijks gekozen wordt.

Bij de twee situaties waar meerdere leerlingen bij betrokken zijn, zijn de gemaakte keuzes nogal verdeeld. Grofweg de helft van de leerkrachten en ouders kiest nu voor een klassikaal gesprek. Dat is veel vaker dan in de situaties waarbij maar één of twee leerlingen betrokken zijn. Daarnaast wordt er nog steeds vaak gekozen voor het gesprek met de betreffende leerlingen, of het aangeven waarom dit gedrag niet door de beugel kan.

De beschreven situaties zijn op te vatten als zogenaamde 'gouden momenten' die kunnen worden benut om de kinderen iets te leren naar aanleiding van een voorval.

Uit de gegeven antwoorden blijkt, dat de meerderheid van de respondenten deze gouden momenten daar lang niet altijd voor wil benutten.

2.3.3. *Standpunt van de leerkracht of klassikale discussie?*

In bijna alle situaties willen de meeste ouders en leerkrachten dat de leerkracht zijn/haar eigen standpunt verwoordt, al dan niet in combinatie met een klassikale discussie.

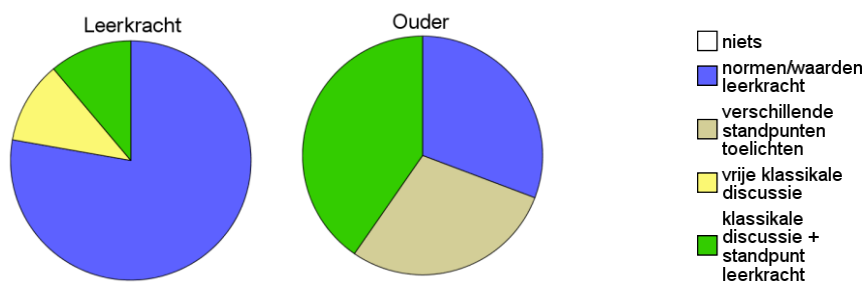
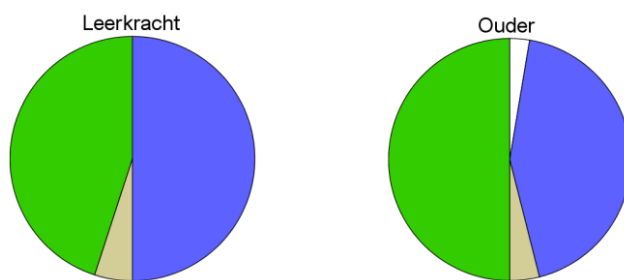
Uit deel A kwam naar voren dat leerlingen het vormen van hun eigen mening heel belangrijk vinden.

Leerlingen kunnen het best hun eigen mening vormen als er ruimte is voor een klassikale discussie.

Opvallend (onderdeel B en C) is dat grofweg de helft van de leerkrachten en een veel kleiner deel van de ouders daarvoor kiezen.

Voorbeeld: alcohol

Omdat er in de interviews regelmatig werd gepraat over het alcoholgebruik in Bunschoten, vermelden we hier de resultaten van de volgende vraag: *Een groepje leerlingen uit de bovenbouw wil een klassenavond organiseren waarbij gebruik van alcohol is toegestaan. Er ontstaat binnen de klas discussie. Wat moet de leerkracht doen?*

School 1*School 2*

Leerkrachten van school 1 kiezen bijna allemaal voor het vertellen van de normen en waarden die zij in deze situatie belangrijk vinden, zonder daarover in gesprek te gaan. Een derde deel van de ouders wil dat ook, een ander deel wil daar een klassikale discussie aan vooraf laten gaan. Daarnaast is heel opvallend dat 30% van de ouders van school 1 precies de tegenovergestelde strategie preferent. Zij willen de meningen geheel vrijlaten en kiezen ervoor dat de verschillende standpunten die er bestaan over dit onderwerp genoemd worden, zonder dat er een moreel oordeel wordt geveld.

De helft van zowel ouders als leerkrachten van school 2 kiezen voor het vertellen van het standpunt van de leerkracht, de andere helft wil dit graag vooraf laten gaan door een klassikale discussie.

Bij deze vraag werd geregeld gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een toelichting te geven. Daar stonden dan opmerkingen in als: *“alcohol is op die leeftijd (lagere school) verboden, dus wettelijk gezien hoeft er geen discussie plaats te vinden.”* En *“zeer belangrijk: alcohol pas na je 16^e”* En: *“drank mag niet verkocht worden aan jongeren onder de 16; dus einde discussie.”*

De regels zijn dus welk bekend. Uit de interviews met de leerlingen kwam daarentegen naar voren dat zij toch af en toe alcohol nuttigen.

Over alcohol lijkt een dubbele moraal te bestaan. Ouders kennen de regel van geen alcohol onder de 16, maar geven hun kind toch af en toe wat alcohol te drinken. De helft van de kinderen wil de algemene regel niet eens meer horen, omdat ze weten dat die regel in de praktijk niet wordt nageleefd?

2.3.4. De omgang tussen leerkrachten en leerlingen op school

Het klassieke beeld dat de leerkracht alleen kennis over moet dragen, is grotendeels verdwenen. De leerkracht wordt in ieder geval voor een deel als medeopvoeder gezien, hoewel men de eerste verantwoordelijkheid voor de opvoeding nog steeds aan de ouders geeft. Leerlingen denken er anders over dan hun ouders en hun leerkrachten: zij vinden dat de leerkracht geen gelijkwaardige medeopvoeder is, en vooral kennis moet overdragen.

Zowel ouders als leerkrachten als leerlingen zijn positief over hoe de leerkrachten met elkaar omgaan. Leerlingen zien her en der wat negatieve punten, maar zijn over het algemeen ook positief.

% positieve reacties	Leerlingen onderling	Leerkrachten met leerlingen
Leerkrachten	60	92
Ouders	65	91
Leerlingen	70	86

2.3.5. De taak van de school

Wat zijn de belangrijkste taken van een leerkracht als het over morele opvoeding gaat? Hierop is met behulp van een aantal stellingen gereageerd. Volgens zowel leerkrachten als ouders en leerlingen zijn deze stellingen het belangrijkste:

- Ik vind dat de leerkracht in zijn doen en laten een voorbeeld moet zijn voor leerlingen
- De leerkracht moet leerlingen terechtwijzen bij onbehoorlijk gedrag

Daarnaast vinden leerkrachten het belangrijk om goed gedrag te belonen en vinden ouders het belangrijk dat de leerkracht leerlingen leert praten over normen en waarden.

Met betrekking tot kennisoverdracht valt het volgende te melden. Bij de leerkrachten van school 1 staat deze in de top 3 (5,44). Zij ervaren sterker dan de ouders van deze school (4,7) dat hun taak niet alleen kennisoverdracht is, meer ook dan de leerkrachten van school 2 (5,05).

De taak van de leerkracht is niet meer alleen kennisoverdracht, maar ouders blijven eerstverantwoordelijke voor opvoeding, zeggen ouders en leerkrachten. Leerlingen houden zich bij het klassieke standpunt dat de leerkracht er is voor kennisoverdracht, niet voor opvoeding ("Mijn vader en moeder leren mij wel te leven, in plaats van mijn juf"). Leerlingen krijgen echter van huis uit wel mee dat het belangrijk is dat ze goede cijfers halen, ouders zijn zoals gezegd sterk gericht op prestatie: ze lijken nu van leerkrachten toch primair kennisoverdracht te verwachten.

3. Interviews

3.1. Opzet van de interviews

3.1.1. Aanloop tot de interviews

Nadat de centrale directies hadden ingestemd met het onderzoek, zijn eerst stappen ondernomen om de teamleiders, de teamleden en de ouders in te lichten. Aan het begin van het schooljaar 2007-2008 heeft een gesprek plaatsgevonden met de directie. Tijdens dit gesprek is het project zelf en het verloop van het project toegelicht. Vervolgens is het project geïntroduceerd bij het team op een teamvergadering. Korte tijd later zijn ook de ouders op de hoogte gebracht op een ouderavond. Er is een samenvatting van de avond geschreven voor ouders die niet aanwezig konden zijn. Dit heeft in het schoolblaadje gestaan. Daarnaast is de informatie op deze avond verstrekt. Voor ouders die niet aanwezig konden zijn op deze avond, heeft ook in het schoolblaadje informatie gestaan. De opkomst en betrokkenheid op deze avond was goed. Alle betrokkenen zegden hun medewerking toe.

3.1.2. Opstellen interview en vaststellen interviewgroep

De bedoeling van de interviews was het aanbrengen van verdieping en het vinden van achtergrondinformatie bij de antwoorden die uit de vragenlijsten naar voren waren gekomen. Na een eerste analyse van de vragenlijsten, is in januari gestart met het opstellen van een topiclijst, waarin de belangrijkste vragen op een rijtje werden gezet.

De hoofdvragen uit het onderzoek (zie inleiding) dienden als richtsnoer voor de interviews en zijn zo veel mogelijk vertaald naar open onderzoeksvragen (interview volgde de boomstructuur, aan de hand van een topiclijst). Door middel van vervolgvragen kon verder doorgeborduurd worden op de items die aan de orde kwamen. Door het formuleren van open vragen is gepoogd de respondenten veel ruimte te geven.

Deze lijst is na toetsing aangepast.

3.1.3. Focusgroepen

In verband met de benodigde en beschikbare tijd is gekozen voor het werken met focusgroepen. Wij hebben ons gerealiseerd, dat bij het onderwerp waarden en normen persoonlijke overtuigingen een grote rol spelen en leerkrachten en ouders zich daardoor kwetsbaar opstellen. Toch zagen wij ook voordelen van het werken in een groep, omdat ouders en leerkrachten elkaar ook konden bevragen en op elkaar konden reageren.

Voor het vormen van de focusgroepen is assistentie van de school gevraagd. Op grond van een aantal criteria hebben zij een aantal ouders benaderd voor deelname aan het onderzoek. Voor de ouders werden de volgende criteria gehanteerd:

- de voorkeur ging uit naar één (klassen)ouder per groep, zodat er 8 ouders per interviewgroep zouden zijn;
- ouders moeten autochtone Bunschoters zijn;
- er mogen geen familieleden in de focusgroep zitten;
- ouders moeten mondig zijn.

Voor de leerkrachten werden geen criteria opgesteld. Wel is aangegeven dat een afvaardiging van twee leerkrachten per bouw wenselijk werd geacht.

Tenslotte de criteria voor de leerlingen:

- Van iedere school werd uit de groepen 5, 6, 7 en 8 ieder 3 kinderen gekozen;
- Dit zijn mondig kinderen / niet verlegen;
- De leerling heeft altijd in Bunschoten gewoond;
- In de interviewgroep zitten geen familieleden en geen vrienden/vriendinnen.

Door middel van een door de onderzoekers opgestelde brief zijn de ouders uitgenodigd en op de hoogte gesteld van het doel van de interviews.

Aan het leerkrachtinterview hebben in totaal negen leerkrachten deelgenomen. Door ziekte was een aantal leerkrachten verhinderd en was het ook niet mogelijk een week later nogmaals een aantal leerkrachten te interviewen. Bij de ouderinterviews waren in totaal zes ouders aanwezig. Door ziekte waren vier ouders niet in staat bij het interview aanwezig te zijn.

Na elk onderzoek werd een memo geschreven over de rapport en het verloop van het interview.

3.1.4. Afname en analyse

Voor de gesprekken is een locatie geregeld waar rustig gepraat kon worden. De gesprekken met de volwassenen duurden ongeveer anderhalf uur, de gesprekken met de kinderen drie kwartier.

De gesprekken zijn digitaal opgenomen met voice-recorders en middels een transcriptieprogramma omgezet in tekst. Daarbij zijn alle gegevens geanonimiseerd.

Vervolgens zijn de teksten geanalyseerd en via labels gecodeerd, waarbij de codes terug te voeren zijn op de onderzoeksvragen. De gecodeerde teksten zijn binnen het team van de onderzoekers tegengelezen, om het coderingssysteem zo goed mogelijk te laten voldoen aan de inter-beoordelaars-betrouwbaarheid.

Daarna zijn de gelijkgecodeerde fragmenten samengevoegd, zodat per onderzoeksvraag samengevat kon worden.

3.2. Enkele conclusies uit de interviews

(1) Bunschoten heeft een aantal kenmerkende aspecten die door ouders en leerkrachten worden genoemd. Een deel van die aspecten is van belang in de opvoeding van de kinderen. Bunschoten is een hechte, gesloten gemeenschap en er is een sterke onderlinge betrokkenheid. De onderlinge sociale controle is groot en men is gericht op 'wat zal de familie ervan zeggen'. Tradities en gebruiken worden in ere gehouden, waardoor het moeilijk is keuzes te maken los van de gemeenschap. Er heerst een cultuur van hard werken en veel geld verdienen. Dat geld wordt gemakkelijk uitgegeven aan uiterlijke zaken en men doet niet graag voor elkaar onder in trends en luxe. Zowel ouders als leerkrachten geven aan dat er een probleem is met de jeugd. Ze signaleren met name alcoholgebruik als zorgpunt. Hoewel ouders en leerkrachten dit graag zouden doorbreken, geven ze ook aan dat het iets is wat bij het dorp hoort, het wordt door de eigenheden van Bunschoten in stand gehouden. Jongeren gaan vaak al vanaf de leeftijd van 13 / 14 jaar verdienen en geven het geld graag in het weekend uit tijdens het uitgaan, waarbij zij zich sterk laten beïnvloeden door de groep waarbij ze horen. Ook thuis krijgen kinderen soms al jong alcohol aangeboden.

Dit alles heeft voor de opvoeding tot gevolg dat de focus lijkt te liggen op het gewenste gedrag en minder op de achterliggende motivatie. Kinderen krijgen van huis uit weinig eigen verantwoordelijkheid, maar wel veel vrijheid.

(2) Ouders en leerkrachten vinden waarden die gericht zijn op conformisme en sociale waarden het belangrijkste. Je gedragen volgens de regels, respect tonen en betrouwbaar zijn. De sociale waarden worden als voorwaarden gezien om goed op school te kunnen presteren. Daarnaast wordt door leerkrachten aangegeven dat ze de ontwikkeling van autonomie meer aandacht willen geven, omdat ze constateren dat leerlingen te weinig eigen verantwoordelijkheid hebben en nemen. Opvallend is, dat de leerlingen met name die waarden die gericht zijn op de autonomie, het belangrijkste vinden. Zelfstandig zijn, voor je eigen mening uitkomen en eigen verantwoordelijkheid hebben zijn waarden die leerlingen belangrijker vinden dan het naleven van regels. Leerlingen geven aan dat ouders naast sociale waarden ook prestatiegerichtheid heel belangrijk vinden.

(3) Leerkrachten en ouders vinden beiden dat ze in de opvoeding een voorbeeldrol hebben. Ouders hebben de voornaamste taak in de opvoeding, zij moeten de waarden van het leven doorgeven, zij zijn in de eerste plaats verantwoordelijk. Leerkrachten ervaren wel sterker dan ouders dat de school ook een opvoedende taak heeft. Met name het terechtwijzen van gedrag, het reflecteren op gedrag en het praten over waarden en normen zien zij als taken die ook de opvoeding raken. Daarbij geven leerkrachten aan, dat zij meer dan gewenst aandacht moeten geven aan fatsoensnormen.

Het is vanuit de vragenlijst opvallend dat veel leerlingen leerkrachten *niet* als opvoeders zien, en ook niet als zodanig lijken te accepteren.

Ouders en leerkrachten geven aan dat ieder zijn eigen verantwoordelijkheid heeft – wat des schools is, moet des schools blijven, wat des ouders is, moet des ouders blijven – maar tegelijkertijd wordt aangegeven dat het mooi zou zijn als thuis en school op elkaar aansluiten. School heeft tot op zekere hoogte een signaalfunctie richting thuis, terwijl ook ouders hun betrokkenheid naar school toe kunnen uiten. Leerkrachten zouden ook juist in het meedenken over pedagogische onderwerpen die betrokkenheid terug willen zien.

(4) De leerkrachten ervaren in de omgang met elkaar veel ondersteuning. Ook ouders zien dat bij de leerkrachten terug, er is veel waardering voor het team. Leerlingen kijken tegen de relatie tussen leerkrachten iets minder positief aan. De samenwerking tussen ouders en leerkrachten verloopt ook naar volle tevredenheid. Leerkrachten geven wel aan dat er in de communicatie nog verbeterpunten liggen: meer rechtstreeks communiceren naar de school, vaders mogen meer betrokkenheid tonen en begrip tonen voor opvattingen die de school uitdraagt.

Leerlingen geven aan dat de onderlinge contacten niet altijd positief verlopen. Er wordt gepest en gescholden. Dit wordt ook door ouders en leerkrachten onderkend. Merkkleding speelt bij pesten vaak een rol, al is het meestal niet de reden dat een leerling wordt gepest. Een enkele ouder geeft aan, dat het ook belangrijk is dat er door leerkrachten wordt nagedacht hoe kinderen worden gekozen voor gym, feestjes, kerstwensen en rond de klassen gaan etc. Ook hierdoor kunnen leerlingen ervaren dat ze worden buitengesloten.

Leerkrachten ervaren de omgang met leerlingen als motiverend. Ouders proberen de onderlinge omgang tussen leerlingen te stimuleren. Ze vinden het belangrijk hun kinderen mee te geven hoe je met elkaar omgaat.

(5) De beide scholen hebben een duidelijke christelijke identiteit. In de omgang met kinderen staat vooral Jezus als voorbeeld centraal. Door de steeds terugkomende lesinhouden en methoden, zoals bijbelvertellingen, psalmversje en projecten, maar juist ook in de omgang met elkaar is de identiteit in het onderwijs verweven. Leerkrachten willen voorkomen dat ze moralistisch overkomen.

Sommige ouders willen de christelijke overtuiging die ze thuis hebben, ook op school door laten werken, andere ouders vinden dat minder belangrijk.

4. Slotconclusies

4.1. Sterke punten

Uit het onderzoek komen allereerst veel positieve elementen naar voren.

In de eerste plaats de her- en erkenning van bestaande problemen. De onderzoekers proefden zelfs enige schaamte daarover, met name bij ouders. Dat is de meest hoopvolle grond voor de aanpak ervan.

Een tweede gegeven dat hoopvol stemt is het feit dat veel ouders en leerkrachten in de omgang met kinderen denken en handelen vanuit het christelijk geloof. Dat geeft een gemeenschappelijk moreel handvat voor het onderscheid tussen goed en kwaad, waarin deugden die aan de christelijke ethiek zijn ontleend, zoals naastenliefde, trouw, mededogen en vergeving het fundament kunnen zijn van een verband dat hen allemaal bezielt. Ouders benoemen die deugden als respect hebben voor elkaar, iedereen mag er zijn, en respectvol over elkaar praten. Ouders verwachten van leerkrachten een voorbeeldfunctie, in discussies willen ze dat leerkrachten hun eigen mening ook vanuit de geloofsovertuiging aan de kinderen vertellen.

Ook staan ouders vaak open voor hulp van buiten, juist ook in de opvoeding. In combinatie met een open communicatie die er blijkt te zijn tussen ouders en school, waarbij de school met name een signaalfunctie heeft richting de ouders wat betreft de opvoeding, zien we dit als een positief punt. Leerkrachten en ouders geven aan dat de rol van de school niet alleen kennisoverdracht is, maar ook de ontwikkeling van het sociaal gevoel. Waarden als respect, beleefd zijn, gehoorzaam zijn, betrouwbaar en rechtvaardig zijn, moeten ook op school worden overgedragen.

Binnen de zogenoemde 'dorpscultuur' zijn meer positieve aspecten te noemen. Zoals het graag vasthouden aan tradities en gewoontes en de sterke onderlinge betrokkenheid. Op zichzelf is daar immers niets mis mee. De enige manier om een kind op te voeden tot een zelf verantwoordelijk moreel persoon is door het eerst gewoonte en traditie bij te brengen. Samen doen, training, gewoonte vorming en aansporing zijn de geëigende middelen daartoe (Tom Kroon, 2005). Dat er ook valkuilen zijn in zo'n traditionele samenleving mag duidelijk zijn. Het is hoopgevend en interessant in dit verband dat uit de vragenlijsten naar voren is gekomen dat kinderen graag meer dan tot nu toe gebeurt hun eigen mening willen vormen.

Als laatste positief kenmerk willen we de hulpvaardigheid nog noemen. Bunschoters gaan ergens voor, ze zijn harde werkers. Dat zie je ook op school: er zijn nooit handen tekort.

4.2. Waar aan gewerkt kan en moet worden

Naast de positieve kanten zijn er ook negatieve te noemen.

De relatief gesloten gemeenschap waarbinnen de Bunschoter kinderen opgroeien heeft tot gevolg dat het moeilijk is keuzes te maken los van die gemeenschap, of die zelfs tegen de gewoonten en gebruiken ingaan. Het is een cultuur van hard werken en veel geld verdienen, in combinatie met de gerichtheid op uiterlijkheden en het niet voor elkaar onder willen doen in trends en luxe. Daarbij is men van jongs af aan gewend aan het gebruik van alcohol. Het is bijna een logisch gevolg dat in het weekend daaraan makkelijk geld wordt uitgegeven. Drankgebruik op jonge leeftijd is volgens ouders ook normaal in Bunschoten. Er lijkt sprake te zijn van een dubbele moraal bij ouders: wel weten dat het niet goed is, maar het toch doen/ toestaan.

Dan wreekt zich bij jongeren het feit dat er in de jaren ervoor te weinig aandacht is geweest voor het ontwikkelen van een eigen gevoel voor verantwoordelijkheid, zelfbeheersing en zelfstandigheid. Het ligt voor de hand dat dezelfde redenering ook voor drugsgebruik zal gelden, hoewel ouders hierbij aangeven dat ze dat meer als een algemeen landelijk probleem zien.

Ouders bepleiten voorlichting op jonge leeftijd voor kinderen. Maar ouders zelf zijn daarvoor ook een doelgroep. Immers, zij zijn er blijkbaar niet van doordrongen dat het gebruik van (ook kleine hoeveelheden) drank schadelijk is voor de ontwikkeling van een kind. Het is onmogelijk voor kinderen om hierover een gezonde opvatting te ontwikkelen, als ouders die opvatting bagatelliseren. *Het probleem met de jeugd van Bunschoten kun je misschien beter verwoorden als het probleem van de ouders van de jeugd in Bunschoten!*

Kijkend naar alcohol en de beschikking over geld, is het belangrijk dat leerlingen al snel aanleren op lange termijn te denken. *Door te oefenen in zelfbeheersing, zoals door het uitstellen van aankopen of het niet te veel drinken, worden excessen sneller voorkomen. Ouders en leerkrachten blijken hier niet zo veel waarde aan te hechten*, zo kunnen we stellen op basis van de uitkomsten van de vragenlijsten.

Op school en thuis is men geneigd vanuit een autoritaire opvoedingsstijl te reageren op de leerlingen. Standpunten worden opgelegd, zonder ruimte voor discussie. Om meer weerbaar te worden en keuzes te kunnen maken die anders zijn dan de traditie of de vriendengroep voorschrijft, is het belangrijk dat de kinderen beter hun eigen mening leren funderen en verwoorden, vanuit hun eigen (geloofs)overtuiging. Ook moeten ze eerder leren dat je zelf verantwoordelijk bent voor je gedrag. Daar kan zowel thuis als op school aan gewerkt worden. Leerkrachten onderkennen dit ook. Zowel leerkrachten als ouders geven in de vragenlijst aan dat ze het hebben van een eigen mening niet zo belangrijk vinden als andere waarden. Maar door alleen standpunten op te leggen wordt niet bijgedragen aan de autonomieontwikkeling van kinderen en boor je de intrinsieke motivatie ook niet aan. Discussie en gesprek moeten thuis en op school een ruimere plaats krijgen.

Zowel ouders als leerkrachten vinden waarden als respect, fatsoen, je aan regels houden en gehoorzaam zijn heel belangrijk. Dat deze uiterlijke waarden belangrijk gevonden worden, past goed in een cultuur waarin tuintjes altijd netjes moeten zijn en het belangrijk wordt gevonden dat je meegaat in mode en trends. Het is dan wel opmerkelijk dat juist de leerlingen een gebrek aan respect constateren. Er wordt gepest en gescholden.

Samenvattend kunnen we stellen dat ouders en leerkrachten innerlijke waarden wel belangrijk vinden, maar in de praktijk van de opvoeding vooral aandacht geven aan uiterlijke waarden. Beïnvloeding van kinderen vindt dus vooral op gedragsniveau plaats. Hiermee wordt het beeld dat in de inleiding werd geschetst bevestigd.

5. Aanbevelingen

In de eerste plaats is het de uitdaging om kwaliteiten als een sterke saamhorigheid en het belang dat gehecht wordt aan een goede samenwerking tussen leerkrachten onderling en tussen ouders en leerkrachten, met daarnaast de gezamenlijke christelijke identiteit positief te benutten in het verbeteren van het morele klimaat op school.

In plaats van gerichtheid op het conditioneren van uitwendig gedrag zou er meer aandacht besteed moeten worden aan de vorming van de persoon. Het is van belang dat de intrinsieke motivatie van de leerling wordt aangeboord. Dat kan bijvoorbeeld door leerlingen verantwoordelijkheid te geven voor bepaalde taken en te werken aan hun eigen meningsvorming. Leg uit wat de achtergrond van regels is en leg het waarom van gewenst gedrag uit.

Ook verdient het aanbeveling om de samenwerking en communicatie tussen school en ouders te verbeteren. Van vaders mag verwacht worden dat ze volop betrokken zijn bij het wel en wee van hun kinderen op school. Betrokkenheid van ouders betekent daarnaast niet alleen aanwezig zijn bij leerling-activiteiten, maar ook meedenken met de leerkrachten op een ouderavond.

Daarnaast geven ouders aan dat ze leerkrachten als medeopvoeder zien. De leerlingen zien leerkrachten niet op deze manier en lijken leerkrachten als zodanig ook niet te accepteren. Voor ouders ligt hier een taak weggelegd: laat merken aan je kind dat je de leerkracht het gezag geeft om je kind te ondersteunen in de opvoeding.

Een van de belangrijkste vaardigheden daarbij is het vermogen adequaat te kunnen inspelen op morele situaties die zich voortdurend in en rond de school voordoen. Het gaat hier om toevallige moreel geladen situaties die omgevormd kunnen worden tot gouden leermomenten. In een gerichte training zou hieraan in het bijzonder aandacht besteed kunnen worden.

Daarnaast kan een training gebruikt worden om als team na te denken over het bouwen aan een veilige school. Veiligheid wordt door leerkrachten belangrijk gevonden, maar hoe ziet een echt veilige school eruit? Welke waarden worden er in deze veilige school overgedragen? Welk gedrag hoort hierbij?

Leerlingen signaleren pestgedrag, ze missen respect in de onderlinge omgang. Ook door het dragen van merkkleding worden leerlingen buitengesloten. Dit zou een belangrijk aandachtspunt moeten worden voor het komende jaar. Daarbij kan teruggegrepen worden op de eerdere trainingen van het team in het kader van het project *mores léren*. Het bestaan van het omgangsprotocol is geen garantie voor een veilige school.

Ten aanzien van het gebruik van alcohol lijkt het goed om de voorlichting te verbreden. Het is belangrijk voor de gezonde ontwikkeling van het kind dat ouders en leerkrachten een duidelijke grens trekken bij 16 jaar. Een discussieavond op school of juist gemeentebreed zijn zinvolle manieren om het gesprek hierover op gang te brengen.

Bij het opvoeden in waarden, normen en deugden is het belangrijk je er terdege van bewust te zijn dat de ontwikkeling van morele gevoeligheid bij kinderen in fasen verloopt, we moeten kinderen niet overvragen op dat gebied. Zelf geven kinderen in dit onderzoek al aan dat ze het 'soms wel weten, maar niet doen'. Is dat niet heel menselijk en herkenbaar? In dat kader is het niet verkeerd dat jonge kinderen eerst de uiterlijke normen leren, waaronder fatsoen en zelfbeheersing. Naarmate de kinderen ouder worden, moet het verinnerlijken van waarden en deugden meer een plaats krijgen. Daar zijn veel gesprekken, uitleg en voorlezen voor nodig. Maar we moeten oppassen dat we van kinderen al op te jonge leeftijd een doorleefd moreel denken verwachten waar ze nog niet aan toe

zijn. Daarom is het van belang goed na te denken over de verschillende manieren waarmee we bezig kunnen zijn met waarden en normen. Dan bedoelen we het maken van verantwoorde keuzes tussen waardenoverdracht, waardenverheldering en waarden kritisch bespreken. De beste aanpak is de ontwikkelingsgerichte aanpak, dat houdt een flexibele keuze tussen deze drie in, afhankelijk van de fase waarin de kinderen zich bevinden.

Daar komt bij dat de afgelopen decennia uit onderzoek naar voren is gekomen dat het hersengebied waarin het morele denken zich bevindt, tijdens de basisschoolperiode nog lang niet uitontwikkeld is, misschien zelfs nog nauwelijks op gang gekomen is. Ook in het voortgezet onderwijs is die ontwikkeling nog maar mondjesmaat op gang gekomen. Die ontwikkeling gaat door tot de leeftijd van ongeveer 24 jaar. Gevolg daarvan is dat we voorzichtig moeten zijn teveel te verwachten van het moreel inzicht tijdens de basisschoolleeftijd. Des te belangrijker wordt het juist dan goede aandacht te hebben voor uitleg en gesprek. Het morele aspect van de opvoeding moet dus ook in het voortgezet onderwijs een plaats krijgen. Het is van belang dat er ook in die periode in het onderwijs structureel en georganiseerd aandacht is voor de morele ontwikkeling. Ook dat is iets waar we terdege rekening mee moeten houden en op in moeten spelen als we nadenken over morele opvoeding.

Geraadpleegde literatuur

- Babbie, E.R. (1998). *The practice of social research*. Belmont (USA): Wadsworth Publishing Company.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Amsterdam: Boom onderwijs.
- Brugman, D. en Stams, G.J. (2002). Schoolklimaat: Morele opvoeding in het voorgezet onderwijs. In: M.H. IJzendoorns en H. de Frankrijker (Eds), *Pedagogiek in Beeld: Een inleiding in de pedagogische studie van opvoeding, onderwijs en hulpverlening* (pp 411 – 428). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Evers, J. (2007). *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*. Den Haag: Uitgeverij LEMMA.
- Klaassen, C., & Leeferink H. (1998). *Partners in opvoeding in het basisonderwijs. Ouders en docenten over de pedagogische opdracht en de afstemming tussen gezin en school*. Assen: Van Gorcum en Comp B.V.
- Kroon, T. (2005). *De morele intuïtie van kinderen*. Amsterdam: SWP
- Olthof, T. en Brugman, D. (1994). *Het ontstaan van moreel besef: cognitie, emotie en gedrag*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Peters, R.S. (1981). Reason and Habit: The Paradox of moral Education. In R.S.Peters, *Moral Development and Moral Education*. London: George Allen, blz 45-60.
- Roede, E., Klaassen, C. & Veugelers, W. (2004). *Tussen wens en werkelijkheid: de pedagogische dimensie van de school*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Verhoeven, N. (2004). *Wat is onderzoek. Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger beroepsonderwijs*. Amsterdam: Boom onderwijs.
- Munnik de, C. en Vreugenhil, K. (2007). *Opvoeden in het onderwijs*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff